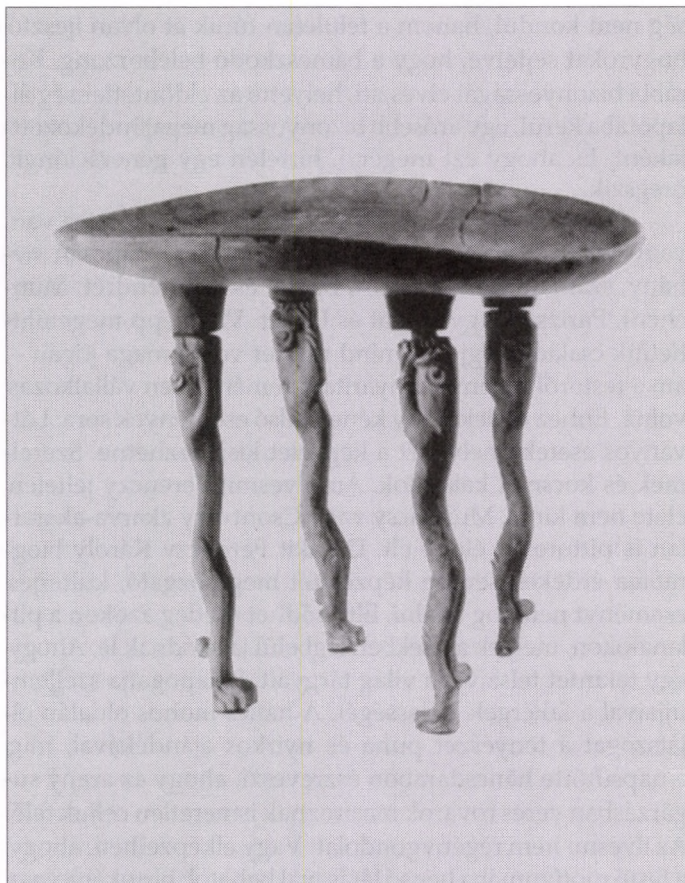

ANGELUS

Ferenczy Károly az alkonyat festője. Azé a pillanaté, amikor a levegőt kékarany szálak szövik át. A búcsúzó nap fénye összekeveredik a közelítő éjszakával. Egy pillanattal korábban még minden önmaga volt. Egészen jelen idejű. A fák, a gördülő kövek, az arcok és a hegyoldalak. Aztán ahogy a homály lecsapódik, hirtelen minden a maga utóidejébe kerül át.

Maga az átmenet észrevétlen, ahogy az idő önmaga tükrévé mélyül. A tér szélei elhomályosulnak, és a rejtett zugokból szivárgó sötétség mindent úgy itat át, hogy a világ egyetlen pillanat alatt önmaga emlékévé változik. A metsző széllel vagy épp a fülledt levegővel átítatott jelenből a megszentelt időbe úszik át. A tartományba, ahol a gravitáció törvénye érvényét veszti. A kontúrok elmosódnak, de a tárgyakat átvilágítja a múltó idő. És az alkony hirtelen összesűrűsödött és maga emlékévé áttűnt pillanata felett megszólal az angelus. Az angyal jelenlétét hirdető harangszó. Beszivárogo a repedésekbe, átítatja a lombokat, és a szempárokba az emlékezés fényét csalja.

Az angelus-pillanatot sosem élheti át mélyebben és megragadóbban az ember, mint amikor egy félhomályos szobában csetlik-botlik. A lámpát még nem kell felgyújtania, de a sarkok felől a kék árnyékok már szivárogova előntik a tárgyakat. És ekkor a tétovázó a tükörben megpillantja az apját. Feje billenését és háta emlékezetes görbületét. Holott önmagát látja egy eddig ismeretlen tartományban, ahol a takarás és egyidejűség korábbi geometriája

ALTÁJI ASZTAL

és párhuzamai érvénytelenné válnak. Ami jelenvaló volt, most legendává fényesedik, ami pedig emléktelenül ékelődött a térbe, most az örökkévalóság sóvárgásával itatódik át. Fényeken túli fényvel és mélységen túli mélységgel. És ez a fény nem csillámlik, hanem belülről ragyog. Ez a mély-

ség nem kondul, hanem a felületen tűnik át olyan ijesztő bugyrokot sejtetve, hogy a báméskodó beleborzong. Korábbi bizonyosságát elveszíti, helyette az eldöntetlenség állapotába kerül, egy erősebb bizonyosság megajándékozottjaként. És ahogy ezt megérzi, hirtelen egy generációnyit öregszik...

Ferenczy Károlynak nincs életrajza. Munkarajza van, vagy lehetne. Felsorolhatnánk ugyan élete kapcsán néhány, számára fontos várost, Bécset és Szentendrét, München, Párizst, Nagybányát és Pestet. Vagy épp megemlíthetjük családjá tagjait – mind mester volt a maga jogán –, ám a festőről regényt kanyarítani reménytelen vállalkozás volna. Ehhez cselekmény kéne, külső események sora. Látványos esetek, melyeket a képzelet kiszínezhette. Szerelmek és kocsmái kalandok. Ám ilyesmit Ferenczy jeltelen élete nem kínál. Munkácsy vagy Csontváry akarva-akaratlan is pittoreszk életet élt. De akit Ferenczy Károly biográfija érdekel, semmi képzeletet megmozgató, külterjes eseményt nem fog találni. Eltűnődhet esetleg azokon a pillanatokon, melyek a lélekben legbelül játszódnak le. Ahogy egy tekintet felszívja a világ tárgyait. Letapogatja szellemujjaival a fakérgék érdekességét. A háncs mohos oldalán eljátszogat a tenyészet puha és nyirkos ajándékával, míg a napsütötte háncsdarabon észreveszi, ahogy az arany sugárzásban veres rovarok masíroznak ismeretlen céljuk felé. Az ilyesmi nem regénygondolat. Vagy elképzélheti, ahogy a festő motívumába benső látásával behatol: birtokába vesz egy patakmedret, melynek mélyén a békasó gördül tova s közé a jáspis meg az ametiszt veres és lila rögei keverednek. Vagy épp elmélkedhet azon a sosem tetten érhető pillanaton, amikor a lélekben meggyökerező sejtelem a szellem tartományaiba úszik át. Esetlegesebből végérvényessé válik. Mert a lélek tartományában még minden szeszély, de a szellem birodalmában egyedi lesz és összetéveszthetetlen.

... Áttört lombok és tükörfényű vadvizek. A magasból sugárzó világosság sejtelemszerű, a vadvizeké pedig olyan, mint egy kristály tündöklő síkjáé. És ez a tündöklés nem színpadias. Eldönthetetlen, hogy idegen, fény csillan-e meg a felületen, vagy belülről árasztja a víz, mely évmilliók óta járja körforgását az éteri magasság meg a barlangok éjszakája között. Emléke nincsen, maga az emlék, mely áztatott ősfákat és földet rengető vulkánokat, legendás földeket és véres harctereket.

Hasonlatos az angelus-pillanat az elalváséhoz. Megfigyelni nem lehet, csak várakozni rá vagy visszaidézni utóbb, az álomból felmerülőben. Ez a tartománya olyan szűk, hogy mire a figyelmes szellem észrevenné, már semmivé foszlott. Amíg a külső látásunk érvényben van, még nem alszunk. Amikor pedig már belülről világosodunk meg, téridőhöz kötött látásunk már látomás...

Ferenczy Károly Nagybányán alkotta legjava műveit. Azokat a festményeit, melyek az angelus-pillanat jegyében állnak. Mester volt már előbb is, kétség nem férhet hozzá. De a századfordulót karéjozó néhány esztendőben, Nagybányán valami egészen mást kezdett, mint korábban. Nem a motívumaiban, hisz azok mit sem változtak. Csak épp a motívumokat átítató levegő lett egészen más. Ami külső fény volt, itt már benső világosság. Ami tér volt, mostanra a legenda parttalan helyszíne lett, ami sem historiai, sem geológiai értelemben nem létezik. Csakhogy e tartományhoz sem a történelem, sem a földrajz hozzá nem férhet, hisz ott a látás egyszerre tér és történet. Egyszerre emlék és jelen.

Királyok és favágók, lovak és angyalok születnek a festő ecsetvonásai nyomán. Csillámló vadvizek és cigány csavargók, akik idegenül ékelődnek a századforduló terébe és idejébe, hisz emlékeik antik sóvárgásokkal átítatottak. És nem azért, mintha a szó modern értelmében vett emlékeztük volna. Egész lényük, testi valójuk, arcuk görbülete és

szemük fekete villanása maga az emlékezés. Nem a gondolatuk emlékezik valamire, hanem a sejtjeik. Lehunytt szemhéjukra pedig nem ódon képek vetülnek, hanem épp ez a csukott szemhéj az elveszett idő.

A sokszor és sokféle megközelítésből megfestett, aztán darabokra szabdalt *Hegyi beszéd* (1892-ből való) már az angelus-pillanat jegyében áll. Pontosan nem tudható, csak gyanítható, miért kellett a festőnek annyit bíbelődnie vele. Miért érezte úgy, hogy nem sikerül e képpel a célját maradéktalanul elérnie. Talán mert a tömeg túl sokféle arcból és öltözékből épül fel. Túl sokféle szeszélyből és időfragmentumból. És e tarkaságon az egyetlen pillanat újra meg újra összetörik. Túl tágas a tér, mely az arcokból szerteszivárog, és túl szeszélyes az idő, mely a jelenlévők ujjá görbületén és lecsorgó szakállán megcsillan.

Az egy évvel később megfestett *Önarckép* és a nevezetes *Madárdal* egészen zárt világ. Egyetlen figura uralja. Az elsőt a tűnődő arc, mely faunszerűen folytatódik a kéregbarna ruhában, és szinte összeforr a háttér erdei tenyészeteivel. A zölden fénylő szempár pedig a háttér fenyőinek érzékeivel lát túl a modern, lineáris időn. A látáson túli látás erejével. Ugyanígy a madár dalát figyelő, várandós fiatalasszony képmása, ahol a zöld háttérből kiragyogó veres ruha csak kulissza, mert fölötte az átszellemült arc a kép valódi középpontja. Itt sem a szem lát, hanem az egész titokkal átítatott jelenség. Ez a madonna, akinek a lényé azt sugározza, hogy amikor új lélek születik, újra világra jön a Megváltó...

A négy hazatérő favágó négy karakter. Talán az égtájak, talán a domináns csillagjegyek természete szerint. A kép fölött alig látható az ég. Csak egy borús, ezüst szalag. Az élen egy angyali jelenség halad. Fiatal, kicsit tán feminin, nemigen favágószerű. Fehér kalapján és subája bolyhain megcsillan a visszanező nap. Légies alak, idegen a tájban. Mögötte egy földjegyű, egészen jelenidejű favágó lépdel.

Kemény, tiszta és illúziótlan. Subája az angyaléhoz hasonló, ám a fején barna kalapot visel. Amennyire a társa álomszerű és az örökkévalóságtól megragadott, ez a rusztikus lény átmenet a mögötte kullogó két alakhoz. Közülük az első, mely pucér felsőtestére vetett bőrmellényben, karján fejszéjével halad, egyszerre ábrándos és infernális. Azon a határponton áll, ahol az ember kiszolgáltatott az égi szándékoknak és a sátáni sugallatoknak is. A negyedik alak pedig, melynek különvalóságát a festő azzal is hangsúlyozza, hogy ez a – termetre amúgy a legnagyobb – favágó néhány lépés távolságból követi a társait, és összeforrott tömbjüknek nem része – nos, e negyedik alak egészen emberalatti lény. Nem bestiális, sokkal gyanúsabb annál. Lehetséges, hogy még sosem gyilkolt, de az egészen biztos, hogy bármikor megtenné. Talán nem is felindulásból, hisz debilis lényéhez vad szenvedély alig férhet, inkább parancsszóra.

És az egész festményt biblikus hangulat járja át. Mint ha négy mai tanítvány ballagna a tisztáson. Négy fényből és fekete árnyból szőtt lélek, akik magukból vetítik fényüket és feketeségüket a környező tájra. Erre a barbár nagybányai vidékre, mely oly távoli a szó átvitt és konkrét értelmében is az ígéret földjétől.

A három királyokat ábrázoló festményen viszont a tér egészen összetörik. Nincsen semmi realitása. Minden csak lombok kulisszája és kéken vibráló levegő. És ahogy a térnek nincsen realitása, a figurák sem egészen valóságosak. Mintha az álomból merülnének fel önmaguk töredékeként és a várakozás nosztalgijával átítatva. Hasonlatosan kissé az *Esthangulat lovakkal* című festmény világához, mely annyiban tán még erősebben sugározza az angelus-pilanat hangulatát, hogy nincsen semmi biblikus, semmi „irodalmias” vonatkozása. Itt minden egyszerre önmaga és önmaga emléke.

Ugyanez a festői gondolat csillan meg a *Józsefet eladják testvérei* című, épp 1900-ból datált festményen. A tér itt

ugyan mélyebb és sóvárgással átítatottabb, mint a favágók valós háttere. És az angyal már nem kétes testi valójában van jelen, hanem mintegy a pusztában megcsillanó vadvíz által jelképezve. Ez a víztükör sugallja, hogy a magasabb, az erősebb szellem jelen van. Hiába a ruhák tarkasága meg a visszafogottságában is kissé teatrális jelenet, itt maga a táj az úr, a rögöket itatja át a percen túli valóság. Itt a pusztá meg a fenyérek, a távoli hegyek és a vadvíz ősbibb, mint a rajta mozgó alakok. Szemben a favágós kép-pel, ahol a figurák az antik világ emlékei, míg a háttér egészen mai.

Az *Ábrahám áldozata*, a számolatlan cigányábrázolás, de az ez idő tájt alkotott tájképek is mind az angelus-hangukat jegyében fogantak. Ahogy rajtuk egy-egy arc és alak, fa görbülete és cserje összeilleszkedik, mindig érzékelhető elmosódó különállásuk, de metafizikai azonosságuk is, amennyiben a valós téridőből az emlék és az álom képzetes tartományába tűnnek át...

Később alkotott munkáin Ferenczy Károly ugyan megőriz valami visszfényt ebből az időszakából, de e képek levegőjéből elfogy az arany sugárzás. Itt már minden hűvös, elegáns és kicsit illúziótlan. Ez nem értékítélet, csak a tények számbavétele. Az az angyali erő, mely a festő ecsetjét vezette korábban, az a hang, mely az alkonyi angelus formájában minden képe fölött megcsendült, fogytán fogy. Ez idő tájt festett portréi és életképei, csendéletei meg tájfragmentumai, aktjai és biblikus jelenetei nagyszerűek, de nem olyan mélyen spirituálisak, mint az „angelus-képek”.

Ami ott megragadottság volt, itt pontosság. Ami korábban a láthatatlan fénye, itt a modern idő egyszeri csillogása.

Virágzó fák kallódnak a hegyoldalon. Fölöttük emléktelen ég, alattuk gazdátlan föld. A tájból kimered egy vilanypózna. Külön-külön felfénylenek a folyópart kavicsai, de nincsen fölöttük az a kékarany levegő, mely közös ere-

detükről tanúskodhatna. Áll egy fekete fa a dombon, sebzetten és magába zártan. Egy árnyék övezte pad. Gazdátlan asszonyok hevernek a díványon. Hegyi legelők virágai tenyésznek a déli verőfényben, esztenával és birkanyájjal, melyekről elfeledkezett a Teremtő. Kerti székek és semmibe lökött ablakok. Lovak és szekerek. Mindenütt idegen pojácák, akikből kiégett bohóc-eleik szakralitása...

A harangszó, mely az emlékezést indukálja, nincsen többé. Az a kongás, mely hangfoszlányaival mindent átítatott, nem hallható. Nincs benső világosság, csak nappal meg éjszaka. Nincsen a ciklikus idő, titokzatos ünnepeivel és az örök visszatérés álmával, csak a mindennapok szürke sora.

A világnak nincsen szüksége az emlékidézésre. Minden megáll magában, árnyéka és előideje nélkül. Kicsit heroikusan, kicsit kesernyésen és egészen vigasztalanul.

SZEPESI ATTILA